

Dr. Törő Károly /bíró, Legfelsőbb Biróság/:

A kábítószerélvezettel összefüggő
személyiségvédelem

A személyiség az ember társadalmi minőségét, a társadalom által elismert és a jog által védett értékjellegét fejezi ki. A személyiség elismerése a személy önmegvalósításának és a társadalomban való részvételének az elengedhetetlen feltétele. Ezért társadalmi rendszerünk a személyiség rangjával ruház fel minden embert, államunk a személyiségvédelmet - egyenlő feltételekkel és egyenlő módon - biztosítja mindenki számára, így a kábítószerélvezők, a gyógyszeres kóros mértékben fogyasztók, valamint az egyéb hasonló függőséget okozó anyagot /szert/ élvezők /a továbbiakban: kábítószerélvezők/ számára is.

A személyiség egységes és oszthatatlan, de számos összetevő eleme van. Ezért a személyiségvédelem sokrétű. Kiterjed - többek között - a szabadság, az élet-egészség-testi épség, a hírnév-becsület-emberi méltóság és általában a magánélet védelmére is.

A személyiségvédelem körében kiemelkedő jelentősége van a személyes szabadság védelmének. A szabadság az ember létfeltétele, a személyiség nélkülözhetetlen eleme, az ember természeti és társadalmi lényegéhez tartozik. A szabadság körében különös jelentőséggel bír a gyógykezeltetés szabadsága. A személyiség alapja az ember testi-anyagi felépítése, élete, egészsége, testi épsége. A gyógykezelés ennek a védelmét és helyreállítását szolgálja. Viszont a gyógyító cél ellenére bármiféle orvosi beavatkozásnak lehetnek előre nem látható káros következményei, amelyek kockázatát az egyén viseli. Ezért személyiségi érdekeinek a védelmében mindenki önállóan jogosult rendelkezni arról, hogy kíván-e gyógykezelést, hogy vállalja-e gyógyulása érdekében az orvosi beavatkozás kockázatát. Ezt jelenti a gyógykezeltetés szabad-

sága. A személyes szabadság és a gyógykezeltetés szabadsága a kábítószerélvezőt is megilleti.

A személyiségvédelemnek azonban - mint bármiféle jogvédelemnek - vannak közérdekű korlátai. A kábítószer és más bódultságot és függőséget okozó szer élvezete közismerten egészség-, személyiség- és társadalomkárosító hatású. Az egyént, a családot, a környezetet, a társadalmat, a szűkebb és tágabb közösséget egyaránt károsítja. Elterjedése - különösen az ifjúság körében - a társadalom számára is beláthatatlan veszélyeket rejt magában, megelőzése és megszüntetése nem lehet csak az egyén magánügye. A kábítószerfogyasztás társadalmi hatására tekintettel társadalmi méretű védekezésre is szükség van. A társadalmi méretű védekezés elsődleges eszköze - a lehetőséghez képest - a ráhatás, a nevelés, a meggyőzés, az ilyen élvezet kialakulását, fenntartását, terjedését, fokozódását gátló társadalmi, környezeti, munkahelyi, családi légkör és egyéb feltételek kialakítása. Ez a védekezés nem mindig kielégítő, ezért indokolt esetben a szabadságkorlátozásra is szükség van. A személyiségi érdekek következetes érvényesítése végett ez a korlátozás csak kivételes lehet, csak törvényes előírások alapján és megfelelő biztosítékok mellett történhet.

Jogszabályaink a kábítószerélvezőkkel szemben többféle szabadságkorlátozó intézkedést tesznek lehetővé. A személyes szabadság legjelentősebb korlátozása a szabadságvesztés büntetés. Ennek sajátos törvényes feltételei és törvényes eljárási és egyéb biztosítékai vannak. Jogunk az öngyilkosságot, az öncsonkítást, a saját egészség-károsítást önmagában nem bünteti. Így maga a kábítószerélvezet, a kábítószerfogyasztás nem bűncselekmény. Büntető szabályaink sem a kábítószerfogyasztást, csupán - egyéb tilos ténykedések mellett - a kábítószer megszerzését bünteti, - függetlenül a megszerzés céljától és a felhasználástól. Ezáltal azonban közvetve valójában a kábítószerfogyasz-

tást is bünteti. Büntetőjogszabályaink következetes alkalmazásával az áldozat válik büntetessé. Ennek az ellentmondó jellege nyilvánvaló.

Más megítélést kíván a gyógykezelés szabadságának a korlátozása. A kábitószerélvezet jelentős személyiségkorlátozó és a társadalom zavartalan működését romboló hatására tekintettel a kábitószerélvezők orvosi kezelés türesemre kötelezését elvileg nem lehet kifogásolni megfelelő törvényes feltételek esetében, törvényes eljárás alapján és megfelelő biztosítékok mellett. Az ilyen korlátozás alkalmazásának részben orvosi, részben közrendi feltételt kell szabni. Orvosi feltétel az orvosi eszközök alkalmazásának a lehetősége és szükségessége, közrendi feltétel a társadalmi védekezés szükségessége.

Orvosi eszközök alkalmazása elsősorban akkor lehet indokolt, ha a kábitószerélvezetet kóros egészségi állapot okozza vagy ha a kábitószerélvezet kóros egészségi állapotot eredményez, illetve ennek a közvetlen veszélyével jár. Feltéve, hogy vannak orvosi módszerek ennek a kiküszöbölésére. A gyógykezelésnek ilyenkor is elsősorban - más kóros egészségi állapothoz hasonlóan - a kábitószerélvező kezelése alapján kell történnie. A kötelező kezelés további - közrendi - feltétele, hogy társadalmi védekezésül szükség legyen a hatósági beavatkozásra. Érvényes jogszabályaink szerint ilyen ok egyrészt a kábitószerfogyasztás rendszeres és túlzott mértéke, másrészt a saját egészségnek, a családnak, kiskorú gyermek fejlődésének, a környezet biztonságának a veszélyeztetése, továbbá a közrend, a munkahelyen a munka ismételt és súlyos zavarása. Csak az orvosi és közrendi feltétel együttes megvalósulása esetében lehet indokolt a kötelező kezelés, amely szabadságkorlátozást jelent.

Ez a korlátozás egyrészt a kezelés türesemnek a kikényszerítésére, másrészt a kezelés fogantatására vonatkozik. Az orvosi kezelés

türesemre kötelezettet a rendőrség útján elő lehet vezetetni. A kórházi kezelés során személyi korlátozások alkalmazására is lehetőség van.

Szabadságkorlátozást közérdekből is csak megfelelő biztosítékok mellett lehet, indokolt alkalmazni. Az erre vonatkozó szabályozásban észlelhetők ellentmondások.

Az egészségügyi törvény rendelkezése szerint a szabadságkorlátozást eredményező kötelező gyógykezelést nem bíróság, hanem államigazgatási hatóság - az egészségügyi szerv - rendelheti el határozattal. A gyógykezelési szabadság korlátozása és az ezzel kapcsolatos egyéb szabadságkorlátozó intézkedések az embernek az Alkotmányban is biztosított személyiségi jogulsultságát érintik. Ezért az általános jogelvek szerint indokolt lenne az erre vonatkozó államigazgatási határozat bírósági felülvizsgálata. Jogszabályaink ezt mégsem teszik lehetővé. Bírósági út igénybevitelére csak kórházi kezelés esetében és akkor is csak közvetett úton kerülhet sor. A bíróság csak a kórházi elbocsátást megtagadó orvosi felülvizsgálat törvényessége kérdésében határoz. A bíróság eljárása formális, a nem peres eljárás szabályai szerint jár el, iratok alapján dönt. A kötelező kezelés elrendelése esetében a rendőri kényszer alkalmazása orvosi intézkedés alapján - minden további hatósági, bírósági, ügyészeti határozat, intézkedés nélkül történik. Hiányoznak azok a biztosítékok, amelyekre egyébként általában a hatósági kényszer közvetlen igénybevitelének a feltételeként szükség van.

Egészségügyi törvényünk megengedi - jogszabály által megállapított esetekben - a kötelező kórházi kezelés során orvosi intézkedésként személyi korlátozások alkalmazását anélkül, hogy ennek a módját, kereteit, feltételeit, biztosítékait meghatározná. Ez a rendelkezés aggályos. A személyiségi érdekeket jelentősen érintő személyi korlátozásokra a törvény nem adhat más - alacsonyabb szintű - jogszabály számára felhatalmazást. Ha személyi korlátozásokra szükség van, ezek körét, feltételeit és

biztosítékait az egészségügyi törvénynek kellett volna tartalmaznia.

A személyes szabadság körébe tartozik a munkavégzés szabadsága. A kábitószerélvezők gondozása körében jelentős szerepe lehet a munkaterápiának. Az egészségügyi törvény végrehajtási miniszteri rendelete szerint a kábitószerélvező gondozása kiterjed a gyógyító célú foglalkoztatásra is. E jogszabály külön nem rendelkezik a foglalkoztatás feltételeiről. Ezért - véleményem szerint - a gyógyító célú foglalkoztatás - külön törvényes előírás nélkül - csak a gondozott hozzájárulása alapján történhet. Egyébként miniszteri rendelet nem is írhatja elő munkakötelezettséget.

A kábitószerélvező kötelező kórházi kezelése folyamatosan legfeljebb hat hónapig tarthat. A kábitószerélvezet hazánkban ma még viszonylag nem széleskörű. Veszélye azonban szinte felmérhetetlen az egyén és a társadalom számára. Indokolatlannak látszik ezért, hogy az alkoholisták esetében a bíróság hat hónapnál hosszabb tartamú kötelező intézeti kezelést is elrendelhet, viszont hasonló feltételek alapján a kábitószerélvezővel szemben erre nincs lehetőség.

Minden esetben fontos személyiségvédelmi szempont, hogy a gyógykezelés szabadságának, a gyógykezelésről történő rendelkezés lehetőségének a korlátozása nem eredményezheti az élethez, az egészséghez, a testi épséghez való jogosultság korlátozását. Ezért a gyógykezeléssel kapcsolatos kockázatvállalás kötelező orvosi kezelés esetében is a kezelés alá vont személy döntésétől függ. Kórházban végrehajtható műtét, egyéb életveszélyes orvosi eljárást, új, a gyakorlatban kellően még ki nem próbált gyógyászati vagy vizsgálati módszert, eszközt, gyógyszerrel ilyenkor is csak előzetes tájékoztatás és a beteg írásbeli hozzájárulása alapján lehet alkalmazni.

Az egészségügyi törvény rendelkezésén alapuló kötelező orvosi kezelés esetén kívül büntetőjogi intézkedésként is lehetővé kívánják

tenni a kábitószerélvezők gyógykezelési szabadságának a korlátozását. A Büntetőtörvénykönyv legutóbbi módosítása szerint hat hónapot meghaladó szabadságvesztés büntetés, illetőleg fiatalkorúval szemben javítóintézeti nevelés alkalmazása esetében a büntetéssel párhuzamosan a kábitószerélvező un. kényszergyógyítását lehet elrendelni, ha bűncselekménye kábitószerélvező, illetve kábitó hatású szert fogyasztó életmódjával függ össze. Ez a rendelkezés azonban egyelőre még nem hatályos, így nem alkalmazható.

A személyes szabadság és a gyógykezelés szabadságának a törvényes korlátozásán kívül egyébként a kábitószerélvező személyiségi jogait meg kell őrizni.

A kábitószerélvezőt is megilleti a gondolatközlés és véleménynyilvánítás szabadsága. A kábitószerélvezőnek is joga van a hírnév, a becsület, az emberi méltóság védelmére. Esetleges közérdekű, a kábitószer elleni küzdelmet szolgáló céljától függetlenül jogsértő a kábitószerélvezőre vonatkozó valótlan, illetve a valóságot hamis színben feltüntető tényközlés vagy burkolt utalás. A kábitószerélvezővel szemben sem engedhető meg az olyan kifejezés, közlés, magatartás, amely aránytalanul túlzó, indokolatlanul bántó, lekicsinylő, lealacsonyító, illetve amely a kábitószerélvező emberi méltóságát kétségbe vonja.

A kábitószerélvező is jogot tarthat a magánélet védelmére. E körbe tartozik az emberi kép /képmás/, hang /hangfelvétel/, a magánlakás és a személyes titok védelme. Nem lehet a lakásába jogosulatlanul behatolni, róla hozzájárulása nélkül kép- vagy hangfelvételt készíteni és azt nyilvánosságra hozni, pl. őt dokumentumfilmben szerepeltetni, bármennyire is szolgálná a kábitószer elleni küzdelmet.

Fontos személyiségi érdek a személyes titok, amely a személyre vonatkozó, mások által nem - vagy csak szűkebb körben - ismert adatokra vonatkozik. Jogunk a személyes titkot általánosságban, abszolút hatállyal, azaz bárkivel szemben védi. A személyre vonatkozó, a személy által titokban tartott bizalmas természetű ada-

tokat mindenki köteles megőrizni. A titokbantartást az követelheti, akinek ez a személyiségi érdekkörébe tartozik. A személy éppen ezáltal lehet egyenrangú tagja a társadalomnak, hogy saját maga vonja meg érvényesülésének a határait a rá vonatkozó ismeretek tekintetében is.

A kábitószerélvezet rendszerint titokban történik, a kábitószerélvező igyekszik szenvedélyét legtöbbször titokban tartani, illetve egy szűk, bizalmas körön belül megőrizni az erre vonatkozó ismereteket. Ilyenkor a kábitószerélvezetre vonatkozó adatok személyes titkot jelentenek, a kábitószerélvező hozzájárulása nélkül nem lehet ezeket nyilvánosságra hozni, illetéktelennek közölni, ezekkel az adatokkal visszaélni.

A személyes titok általános védelme mellett külön rendelkezések vonatkoznak az orvosi titokra. A kábitószerélvező orvosi kezelése során megismert adatok orvosi titkot jelentenek. Az ezek megőrzésére vonatkozó titoktartási kötelezettség nem csupán az orvos személyéhez, inkább az orvos működéséhez kapcsolódik. Az orvoson kívül kiterjed mindazokra, akik az orvosi vizsgálatnál, kezelésnél jelen vannak, abban közreműködnek, kiterjed a gyógyszerészekre és mindazokra, akik az orvosi titokról hivatáskörük vagy tanulmányuk során szereztek tudomást.

A titokvédelem nem korlátlan. Vannak olyan személyes adatok, amelyek megismerésére közérdekből szükség van. A titokvédelem közérdeki korlátozására - tekintettel az alapvető személyiségi jogosultságra - csak törvény alapján, a törvényben meghatározott körben és feltételek szerint kerülhet sor.

Nem jelenti a titokvédelem korlátozását, hogy a korábban eljáró orvos köteles közölni az orvosi adatokat a később eljáró orvossal. Ez a közlés ugyanis a gyógykezelés érdekében történik, és a titoktartási kötelezettség az utóbb eljáró orvost is terheli. Nem sérti a titoktartási kötelezettséget, hogy a megfelelő bánásmód érdekében szükséges adatokat közölni kell a közvetlen hozzátartozóval, illetve a gondozóval. A családtagok közötti bizalmas kapcsolat és az

érdekközösség a biztosítéka a titok megőrzésének.

Nem korlátozza a titoktartási kötelezettséget az orvosi adatok tudományos feldolgozása, illetve a statisztikai adatok közlése, mert csak olyan tudományos közlés megengedett, olyan statisztikai adatokat lehet közölni, amelyekből a beteg személye nem ismerhető fel.

Nem sértheti a titoktartást, hogy a társadalombiztosítási szervvel közölni kell az egészségügyi állapotra vonatkozó azokat az adatokat, amelyek a társadalombiztosítási szolgáltatáshoz szükségesek. E rendelkezés alapján ugyanis nem lehet közölni, hogy az orvosi ellátásra kábitószerélvezettel kapcsolatban került sor, mert ez a tény nem befolyásolja a társadalombiztosítási jogosultságot.

Korlátozza a titokvédelmet a feljelentési kötelezettség. Minden hatóság és hivatalos személy köteles a hivatali hatáskörében tudomására jutott bármely bűncselekményt feljelenteni. A kábitószer megszerzése bűncselekmény, ezért a feljelentési kötelezettség erre is kiterjed. A gyógyellátás nem hatósági ténykedés, a gyógyító orvos nem hivatalos személy. Ezért nem terheli feljelentési kötelezettség a gyógyító-megelőző egészségügyi intézmény alkalmazottját, az állami egészségügyi szolgálat keretében tevékenykedő orvost, illetve magánorvost. Viszont az egészségügyi törvény előírásán alapuló gyógykezelési kötelezettségről rendelkező egészségügyi szervet feljelentési kötelezettség terheli. Ez azt jelenti, hogy nincs meg az összhang az egészségügyi törvény rendelkezései és a büntetőjog szabályai között. Meghiúsíthatja az orvosi kezelést, ha a kötelező kezelést elrendelő egészségügyi szerv feljelentése alapján büntető eljárás indul, és szabadságvesztés büntetést alkalmaznak.

A kábitószerélvezet visszaszorítása érdekében sokoldalú vizsgálatok és intézkedésekre lenne szükség. Ennek a feltétele a tényleges helyzet felmérése, amelyhez szükség van a kábitószerélvezőkre vonatkozó adatok ismeretére.

Ezek megszerzését és felhasználását az általános személyes titokra, illetve az orvosi titokra vonatkozó törvényes előírások nem teszik lehetővé a kábitószerélvező hozzájárulása nélkül. Az egészségügyi törvény csak közegészségügyi-járványügyi célból ír elő közérdekű bejelentési kötelezettséget. Hasonló bejelentési kötelezettség a kábitószerélvezők kezelésével kapcsolatban nincsen. Nincs lehetőség az elmebetegek nyilvántartásához hasonlóan a kábitószerélvezők nyilvántartásba vételére sem.

Jelentős személyiségkorlátozó jellege folytán a kábitószerélvezők tekintetében bejelentési kötelezettséget vagy nyilvántartásbavételi lehetőséget csak törvény állapíthat meg a feltételek pontos meghatározásával és a kielégítő személyiségvédelem érdekében szükséges biztonsitekrendszer kiépítésével.

A titokvédelem megvalósulásának fontos feltétele a megfelelő szankciórendszer. A személyes titok védelmének részben polgári jogi, részben büntetőjogi szankciói vannak. A polgári jogi szankciók - a szabályozás tárgyának a természeténél fogva - nem elég hatékonyak. Amíg a jogsértés meg nem történik, a szankció gyakorlatilag kizárt. Ha viszont a jogsértés megtörtént, a reparatív jellegű polgári jogi szankciók /jogsértés megállapítása, eltiltás, nyilvános elégtételadás/ alkalmazásának nincs sok értelme. Ha a titok nyilvánosságra jutott, rendszerint többé nincs mit védeni. A bírósági eljárás, különösen a nyilvános elégtételadás nem jelent orvoslást, mert nem csökkenti, inkább fokozza a jogsérelmet, mert ezáltal azok is megismerik a titkot, akik ezt eddig nem ismerték. Kártérítési igény érvényesítése nehezen járható út. Vagyoni kár esetében az okozati összefüggést nehezen lehet bizonyítani. A nem vagyoni kár megtérítésének a lehetősége pedig hazai jogunkban meglehetősen korlátozott.

Büntetőjogi védelemre - pénzbírság alkalmazására - van lehetőség, ha valaki foglalkozásánál vagy közmegebiztatásánál fogva tudomására jutott magántitkot alapos ok nélkül felfedi.

Szabadságvesztésre vagy javító-nevelő munkára is sor kerülhet, ha az érdeksérellem jelentős. E szabályok alkalmazására a kábitószerélvezettel kapcsolatos titoktartási - elsősorban az orvosi titoktartási - kötelezettség megsértése esetében is sor kerülhet.